

Analyseren in kwalitatief onderzoek

Analyseren in kwalitatief onderzoek

Denken en doen

Tweede druk

Hennie Boeije

Boom

Omslagontwerp: Cunera Joosten, Amsterdam

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2014 Hennie Boeije | Boom Lemma uitgevers

© 2016 Hennie Boeije | Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6236-397-7

ISBN 978-90-5875-836-1 (e-book)

NUR 741

www.boomuitgeversamsterdam.nl

Voorwoord

Dit boek is ontstaan uit de behoefte van studenten en onderzoekers aan een praktische handleiding over analyseren in kwalitatief onderzoek. Mijn doel is om kwalitatief onderzoek duidelijk uit te leggen en aandacht te besteden aan de onzekerheden en moeilijkheden die ik ben tegengekomen in de uitvoering en begeleiding van onderzoeksprojecten. De voorbeelden illustreren veel van de abstracte ideeën, dienen ter inspiratie en stralen plezier in onderzoek uit. Hiermee wil ik een tegenwicht bieden aan het frustrerende idee dat onderzoek nooit goed genoeg is en dat het altijd anders en vooral beter had moeten zijn.

De theorie en praktijk van analyseren in kwalitatief onderzoek komen aan bod in de hoofdstukken 5 en 6. Ze vormen samen de kern van het boek. Maar analyseren staat niet los van de rest van het onderzoek. Daarom schets ik in de eerste hoofdstukken de aanloop naar de analyse. Daarbij behandel ik onder meer de kenmerken van kwalitatief onderzoek, de literatuurstudie en de probleemstelling, ethische aspecten, de populatie en de steekproef en methoden van kwalitatieve dataverzameling. Na de hoofdstukken 5 en 6, ga ik in de laatste hoofdstukken in op kwaliteitsbeoordeling en de rapportage. Onderzoek is bedoeld voor lezers – wetenschappers, beleidsmakers, professionals, cliënten, enzovoort – en zij beoordelen de waarde van een onderzoek op basis van de publicatie. Al tijdens de analyse houden onderzoekers zich daarom bezig met de vraag wat de beste manier is om de uitkomsten over te brengen aan de doelgroep.

Dit boek concentreert zich op de stapsgewijze verwerking van kwalitatieve gegevens tot resultaten en conclusies en illustreert dit proces met voorbeelden en uitwerkingen. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat de lezer aan het einde van het boek een (eenvoudige) kwalitatieve analyse kan uitvoeren. Om het gebruik en de bestudering van de tekst te vergemakkelijken zijn verschillende didactische middelen toegepast. Bij elk hoofdstuk zijn leerdoelen geformuleerd die de kern weergeven. In hoofdstuk 6 maak ik gebruik van de rubriek veel gestelde vragen over kwalitatieve analyse. Kaders helpen de tekst te verduidelijken en in de boxen komt aanvullende en verdiepende informatie aan bod. In de lopende tekst staan verscheidene opgaven die het kritisch bestuderen van de tekst bevorderen. Daarnaast zijn er tips geformuleerd die de stappen in kwalitatief onderzoek kunnen vergemakkelijken.

De eerste doelgroep van het boek zijn studenten die kennismaken met kwalitatief onderzoek en wellicht een kwalitatieve benadering kiezen voor hun afstudeeronderzoek. De tweede doelgroep zijn promovendi en onderzoekers die hun kennis willen opfrissen. Het boek laat zien welke keuzen er in de onderzoeksopzet en de analyse te maken zijn en welke consequenties deze keuzen hebben. Ook onderzoekers die praktijkgericht onderzoek doen, kunnen nuttige aanwijzingen vinden in dit boek. Achter in het boek staan veel verwijzingen naar recente literatuur om verder te lezen over specifieke onderwerpen.

De eerste druk van dit boek verscheen in 2005 en in deze herziene versie heb ik de ontwikkelingen in het vakgebied van de kwalitatieve onderzoeksmethoden zo goed mogelijk verwerkt. De technologische ontwikkeling zorgt voor innovaties in het veld. In deze versie van het boek besteed ik meer aandacht aan computerondersteunde analyse dan in 2005 en ook aan nieuwe methoden van dataverzameling, zoals visuele methoden, e-interviews en internet als bron van gegevens. In de afgelopen jaren is mij gebleken dat de laatste fase van de analyse voor onderzoekers de meeste moeilijkheden oplevert. Daarom behandel ik meer dan in de vorige druk hulpmiddelen om de integratie van de bevindingen in de laatste fase te ondersteunen. Verder besteed ik meer aandacht aan ethische aspecten van kwalitatief onderzoek.

Allereerst wil ik Joris Bekkers van Boom uitgevers Den Haag bedanken voor zijn vertrouwen en ondersteuning. De afgelopen jaren heb ik met verschillende collega's samengewerkt in onderwijs en onderzoek. Deze ervaringen dragen bij aan de inspiratie om dit boek te herzien. Met zowel Jesper Tijnstra als Reinoud Bosch heb ik de wetenschapsfilosofische aspecten van kwalitatief onderzoek doordacht. Ik wil hen beiden bedanken voor deze kritische en behulpzame discussies. Jesper wil ik daarnaast bedanken voor zijn hulp bij de totstandkoming van dit boek. Larisa Riedijk wil ik bedanken voor de mooie voorbeeldstudies uit de literatuur. Marieke Sleijpen en Jolien Groot bedank ik voor hun illustraties. Jette Westerbeek en Zhour Shleesh zijn altijd bereid mee te denken over vraagstukken in kwalitatief onderwijs. Leerzaam zijn alle besprekingen met de teams die kwalitatief onderzoek doen of syntheses uitvoeren en daarvoor vele kwalitatieve publicaties lezen. De studenten van de diverse cursussen kwalitatief onderzoek hebben voorbeelden en vragen aangereikt. Ik dank Jeltje Wassenberg voor haar luisterend oor, Annette Veldhuizen voor haar wijsheid, Jeanine Evers en Marieke van der Waal voor hun all-round steun en Floryt van Wesel als toetssteen voor mijn ideeën. Mijn ouders, mijn man Henk en mijn dochter Roos steunen me met liefde en zorg.

Hennie Boeije

Utrecht, 27 januari 2014

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	9
1 Inleiding kwalitatief onderzoek	15
1.1 Kwantitatief en kwalitatief onderzoek	15
1.2 Afbakening en omschrijving van kwalitatief onderzoek	19
1.3 Kenmerken van kwalitatief onderzoek	27
1.4 De keuze voor kwalitatief onderzoek	33
2 De kwalitatieve onderzoeksopzet	37
2.1 Het onderzoeksvoorstel	37
2.2 Literatuuronderzoek en theorie	40
2.3 Probleemstelling	45
2.4 Ethiek in kwalitatief onderzoek	51
3 Steekproeftrekking	57
3.1 Waar wordt de vraagstelling onderzocht?	57
3.2 Samenstelling en omvang van de steekproef	60
3.3 Generaliseerbaarheid of externe validiteit	66
3.4 Werving en toegang verkrijgen	68
4 Dataverzameling	71
4.1 Kwalitatieve onderzoeksgegevens	72
4.2 Participerende observatie, interviews en focusgroepen	76
4.3 Online dataverzameling	84
4.4 Zorgvuldig gegevensbeheer	87
5 Principes van kwalitatieve analyse	91
5.1 Wat is analyseren	92
5.2 Redeneren in kwalitatief onderzoek	99
5.3 Uitgangspunten van de kwalitatieve analyse	105
5.4 Model voor de analyse: de onderzoeksslang	108

6	Methoden en technieken van kwalitatieve analyse	111
6.1	Coderen in drie fasen	111
6.2	Hulp bij integreren	137
6.3	Memo's: scharnier tussen denken en doen	145
6.4	Computerondersteunde kwalitatieve analyse	147
7	Kwaliteit van onderzoek	149
7.1	Kwaliteitsdenken	149
7.2	Kwaliteitsbewaking	154
7.3	Beoordelen van kwaliteit	159
7.4	Wetenschappelijkheid van kwalitatief onderzoek	164
8	Rapporteren	167
8.1	Communiceren over onderzoek	167
8.2	Afspraken en stijl	170
8.3	Onderdelen van publicaties	173
8.4	Publiceren en overtuigen	188
	Antwoorden opgaven	193
	Literatuur	203
	Register	219
	Over de auteur	225

I nleiding

Type 2 weerspannigen

'Onder de LTS-leerlingen komen leerlingen voor met opstandig of "rebels" gedrag. Het gaat om drie van totaal twintig onderzochte leerlingen; of meer precies gezegd drie op twaalf, want ze zitten allen op de traditionele school. Deze leerlingen verklaren een bloedhekel aan school te hebben (...). Zij kankeren op de leraren (die "klootzakken"), zij verzieken het lesgebeuren onder meer door de leraren te pesten, zij maken weinig of niets van hun huiswerk en zij verklaren dat het leven pas echt begint als de schooltijd voorbij is; en voor twee van de drie betrokkenen is dat kattenkwaad uithalen met andere jongens op straat. Toch zijn het geen "rebellens" in de echte zin van het woord. Zij wijzen de school als zodanig namelijk niet af; zij zeggen integendeel dat zij de school nodig hebben voor het onmisbare diploma met het oog op hun gewenste beroep, als loodgieter, als automonteur, of "iets met metaal"; maar zij zouden het liefst dat diploma voor niets krijgen. Het zijn zwakke leerlingen, ofschoon twee van de drie nooit zijn blijven zitten. Zij hebben een negatief zelfbeeld, zij kunnen zich moeilijk concentreren en zijn snel ontmoedigd: "leren" betekent voor hen zoiets als vluchtig het lesmateriaal doornemen. Achteraf zijn ze verbaasd dat ze toch geen voldoende halen; ze willen meteen aandacht van de leraar als ze daarom vragen.

Henk: "... zoals met vaktekenen, dat is ook weer zo'n grote groep, je krijgt niet genoeg aandacht; dan heeft hij een tekening op het bord gemaakt en dan snap ik er niks van, en dan duurt het veel te lang voordat hij komt. En zoals met wiskunde die leraar, als je wat wil vragen dan komt hij naar je tafel toe en dan zegt hij zus en zo en dan ben je nog niet uitgepraat en dan is hij alweer weg, de zeikerd. En dan word ik kwaad, dan doe ik mijn boeken in mijn tas en ben ik in staat om een grote bek te geven nog ook. Daar baal ik echt van dan."

Hun weerspannig gedrag is eerder het afreageren van machteloos ongenoegen over de gang van zaken op school en een soort razernij om eigen onvermogen, dan een rebellie tegen de school als zodanig; maar het is niettemin een aanklacht tegen de school waar van alles aan mankeert.'

Het bovenstaande fragment is een citaat uit een kwalitatief onderzoek van Matthijssen (1991) naar leerlingen en hun perspectief op school. Hij doet uitspraken over bepaalde leerlingen en over school aan de hand van een interview dat hij had met Henk in het kader van het onderzoek. Matthijssen heeft een type geconstrueerd ('de weerspanningen'), beschrijft het gedrag van deze leerlingen, duidt hun gedrag op school aan als afreageren en legt uit waartegen ze volgens hem in opstand komen. De onderzoeker kijkt hierbij nadrukkelijk zowel naar het leerlingperspectief als naar de wijze waarop het curriculum en de lessen zijn ingericht (socialisatieregime). Uit de literatuur heeft hij geleerd dat deze twee elementen belangrijk zijn en de wisselwerking tussen beide staat centraal in de probleemstelling van het onderzoek.

Onderzoekers kunnen niet slechts verhalen optekenen van de deelnemers – participanten – aan hun onderzoek, en ze vervolgens aan de lezer voorleggen. Zij moeten iets met die verhalen doen. Zij zullen hun onderzoeksgegevens, in dit geval interviews, met elkaar vergelijken en combineren. Zij zullen beschrijvingen geven van gebeurtenissen, zoals lessen, en van gedrag. Vervolgens zullen ze in hun waarnemingen zoeken naar patronen en verbanden en ze interpreteren, om uiteindelijk de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden in de conclusie. Zij puzzelen tot ze weten wat er aan de hand is en tot ze begrijpen hoe degenen die ze onderzoeken hun sociale wereld zien, in dit geval hoe leerlingen aankijken tegen school. Al deze activiteiten van onderzoekers horen bij de analyse van de gegevens.

Kwalitatief onderzoek vergt een bepaalde manier van denken over de onderzoeksopzet en -uitvoering. In vergelijking met kwantitatief onderzoek zijn er minder duidelijke methodologische regels en richtlijnen beschikbaar. Daarom bestempelen onderzoekers die voor het eerst kennismaken met de kwalitatieve methoden ze als anders, abstract of vaag. Kwalitatief onderzoek kent wel veel principes, zoals doelgerichte steekproeftrekking, constante vergelijking en het streven naar intersubjectiviteit, die we in dit boek zullen behandelen. Maar deze moeten we eerst van regels en richtlijnen voorzien, voor we ze in onderzoek kunnen toepassen (Wester, 2002). Veel van de aanwijzingen en instructies in kwalitatief onderzoek hebben de status van vuistregels (*rules of thumb*) (Strauss, 1987). Verschillende belangrijke vuistregels komen in dit boek aan de orde.

Als kwalitatief onderzoek 'vaag' is, dan geldt dat zeker voor de kwalitatieve analyse. Ook al is er veel literatuur over kwalitatieve analyse, de verwerking van onderzoeksgegevens tot conclusies blijft deels een *black box*. We kunnen dit gedeeltelijk verklaren door de rol van de expertise en ervaring van de onderzoekers in de analysefase. Hoewel er inmiddels veel technieken en procedures voor de kwalitatieve analyse zijn uitgewerkt, blijft het voor

onderzoekers lastig om precies aan te geven hoe ze tot bepaalde inzichten en interpretaties zijn gekomen. Met andere woorden: de kunde is ontwikkeld, maar er blijft een aspect van ervaring en creativiteit aan de analyse verbonden. Een analyse kan met sprongen vooruitgaan door een studie die men leest, door een theoretisch verband dat men 'ziet', of door nieuwe waarnemingen. Het punt is dat analyseren voor een groot deel bestaat uit nadenken over de probleemstelling op basis van de verzamelde gegevens, de resultaten van tussentijdse analyses en de literatuur. En dat denken kan maar tot op zekere hoogte worden geleerd en gestuurd.

Dit boek probeert het inzicht in de analyse te vergroten door de principes en werkwijzen van de analyse, zoals constante vergelijking, codering, en verzaaging te beschrijven en van voorbeelden te voorzien. Ook gaan we in op de beschrijving en verantwoording van de methodische keuzen in een studie en welke maatregelen we kunnen nemen om een studie zo goed mogelijk uit te voeren. Op dit soort onderwerpen zal het boek ingaan aan de hand van enkele klassieke voorbeelden uit de literatuur, maar we zullen voornamelijk putten uit recente artikelen en hedendaagse proefschriften. Bij een aantal Nederlandse begrippen staan tussen haakjes de Engelse termen vermeld. Hierdoor is het gemakkelijker om de relatie te leggen met de Engelstalige literatuur.

Tip

Wanneer je onderzoek doet, vind je in de beschikbare methodeboeken niet altijd een oplossing voor de specifieke methodologische problemen waar je mee kampt. Een alternatief is om goede voorbeeldstudies te vinden. Je kunt veel leren van de wijze waarop andere onderzoekers een vergelijkbare studie hebben aangepakt, soortgelijke problemen hebben opgelost en zich hebben verantwoord over de door hen gemaakte keuzen.

Hoofdstuk 1 biedt de achtergronden die nodig zijn om te begrijpen hoe kwalitatieve onderzoekers denken en werken. Dat kwalitatieve onderzoekers niet geheel eensgezind zijn, zal blijken uit de vele benaderingen en tradities. In dit boek kiezen we voor de interpretatieve benadering. Hiervan geven we een omschrijving en we bekijken de gemeenschappelijke kenmerken. Tot slot gaan we in op de keuze voor kwalitatieve onderzoeksmethoden als een op zichzelf staande methode en als methode in een combinatie met kwantitatief onderzoek.

In hoofdstuk 2 komt de kwalitatieve onderzoeksopzet en de planning hiervan aan bod. We besteden aandacht aan de rol van bestaande literatuur en theorie.

Vervolgens behandelen we de centrale rol van de vraag- en de doelstelling in onderzoek dat kennis- of praktijkproblemen wil oplossen. Bij het beantwoorden van hun onderzoeksvraag dienen onderzoekers werkwijzen te kiezen die rekening houden met de belangen van alle betrokkenen en daarom komt in dit hoofdstuk ook de ethiek van onderzoek aan bod.

Centraal in hoofdstuk 3 staat waar en bij wie onderzoekers gegevens gaan verzamelen. Er zijn verschillende manieren om een steekproef te trekken en welke manier wordt gekozen hangt af van de vraagstelling en de mogelijkheden binnen een specifiek onderzoek. De samenstelling van de steekproef bepaalt de reikwijdte van de uitspraken die onderzoekers kunnen doen. Tot slot behandelen we de werving van en manieren om toegang te krijgen tot de gekozen onderzoeksgroep.

In hoofdstuk 4 gaan we door met de verzameling van zogenoemde rijke onderzoeksgegevens, zoals we die nodig hebben in kwalitatief onderzoek. Eerst kijken we naar enkele meer traditionele methoden, zoals participerende observatie, interviews en focusgroepen. Daarna bekijken we enkele alternatieve methoden van dataverzameling die voornamelijk zijn beïnvloed door het internet, zoals het gebruik van sociale media en visueel materiaal. We eindigen dit hoofdstuk met zorgvuldig gegevensbeheer.

Met deze eerste vier hoofdstukken is de context geschetst voor de hierop volgende hoofdstukken, die zijn gewijd aan de analyse. Hoofdstuk 5 gaat in op de theoretische uitgangspunten van de kwalitatieve analyse. Hierin komt aan bod wat analyseren is, wat de voornaamste principes zijn en uit welke fasen het analyseproces bestaat. We gaan in op het redeneren in kwalitatief onderzoek zodanig dat theorievorming mogelijk is. Het hoofdstuk eindigt met de introductie van de zogeheten ‘onderzoeksslang’ als een systematische, stapsgewijze procedure voor de uitvoering van de analyse.

Hoofdstuk 6 is de praktische tegenhanger van hoofdstuk 5 en bereidt onderzoekers voor op de zelfstandige uitvoering van een analyse aan de hand van de onderzoeksslang. We behandelen open, axiaal en selectief coderen. De fase van de integratie is het moeilijkst en daarom beschrijven we voor deze fase verschillende hulpmiddelen. We behandelen het schrijven van memo’s als een link tussen denken en doen. We sluiten het hoofdstuk af met een niet meer weg te denken hulpmiddel: analyse ondersteunende software.

Een belangrijke vraag is dan nog blijven liggen: hoe zit het met de kwaliteit van kwalitatief onderzoek en hoe kun je de kwaliteit beoordelen? In hoofdstuk 7 gaan we in op bedreigingen van de kwaliteit in kwalitatief onderzoek en komen verschillende visies op dit vraagstuk naar voren. Belangrijk zijn de maatregelen die onderzoekers kunnen nemen om met de bedreigingen van de kwaliteit om te gaan. Daarnaast komt het gebruik van checklijsten aan bod

om de kwaliteit te beoordelen. Aan het eind van dit hoofdstuk reflecteren we op het wetenschappelijke gehalte van kwalitatief onderzoek.

In hoofdstuk 8 gaan we in op het helder en juist rapporteren van een kwalitatief onderzoek. Het grootste deel van het hoofdstuk gaat over de centrale onderdelen van een kwalitatieve publicatie, te weten de inleiding, methode-sectie, resultaten, conclusie en discussie. We eindigen met informatie over het publiceren in (wetenschappelijke) (vak)tijdschriften. Daarmee is de cirkel rond: het onderzoek is uitgevoerd en openbaar gemaakt, zodat anderen de waarde ervan kunnen beoordelen en de uitkomsten ervan kunnen gebruiken voor theorievorming en/of beleidsvorming in de professionele praktijk.

I nleiding kwalitatief onderzoek

We beginnen dit hoofdstuk met een vergelijking tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek en gaan na wat voor type resultaten kwalitatief onderzoek oplevert. Vervolgens laten we zien dat de verscheidenheid aan tradities en benaderingen in kwalitatief onderzoek groot is, maar dat er ook overeenkomsten zijn. Uit de verscheidenheid kiezen we voor de interpretatieve benadering en we omschrijven wat we in dit boek zullen verstaan onder kwalitatief onderzoek. Tot slot stellen we aan de orde wanneer onderzoekers kiezen voor kwalitatief onderzoek als een methode die op zichzelf staat of in combinatie met kwantitatief onderzoek.

Leerdoelen

Aan het eind van dit hoofdstuk:

- ken je het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek en de achterliggende paradigma's;
- ken je de definitie van kwalitatief onderzoek en kun je deze toelichten;
- weet je dat er verschillende tradities en benaderingen van kwalitatief onderzoek bestaan;
- ken je de ontstaansredenen van de gefundeerde theoriebenadering en de kern van deze benadering;
- kun je de kenmerken van kwalitatief onderzoek herkennen in publicaties;
- kun je bij een gegeven onderzoekssituatie aangeven wanneer kwalitatieve onderzoeksmethoden een passende keuze zijn.

1.1 Kwantitatief en kwalitatief onderzoek

In kader 1.1 en 1.2 staan twee studies beschreven die vertrekken vanuit dezelfde interesse. Het betreft in beide gevallen onderzoek naar mensen met een ernstige ziekte en hun partners. Toch zijn het twee verschillende studies geworden, omdat de onderzoekers verschillend te werk gaan. In het eerste

onderzoek gebruiken de onderzoekers kwantitatieve methoden en in het tweede onderzoek kwalitatieve methoden.

Een kwantitatief onderzoek naar partnerrelaties

Kuijer (2001) bestudeert de partnerrelatie vanuit de billijkheidstheorie. Die stelt dat er sprake is van een onbillijke situatie, wanneer de verhouding tussen opbrengst en investering van de ene partner afwijkt van die van de andere partner. Wanneer iemand een ernstige ziekte krijgt, zoals kanker, kan de balans tussen geven en nemen in de relatie veranderen. De patiënt is tot minder in staat dan voorheen en krijgt meer hulp en steun van de partner dan eerst het geval was. Hierdoor nemen de opbrengsten uit de relatie voor de patiënt toe. Voor de gezonde partner kan het omgekeerde het geval zijn. Die neemt taken over, terwijl de hulp en steun van de patiënt afnemen. Op basis van de theorie formuleert Kuijer verwachtingen – hypothesen – die ze kan leggen naast haar waarnemingen. De eerste hypothese luidt dat mensen die verhoudingsgewijs veel (patiënten) of juist weinig (partners) opbrengsten ontvangen, zich bevoordeeld respectievelijk benadeeld zullen voelen in hun relatie. De tweede hypothese luidt dat ervaren onbillijkheid samenhangt met relatieontevredenheid.

Naast andere onderzoeksstrategieën, zoals het experiment, kiest Kuijer voor vragenlijstonderzoek. Voor verschillende variabelen in het onderzoek bestaan al bruikbare meetinstrumenten die aan meettechnische eisen voldoen. Zo is er een vragenlijst beschikbaar, bestaande uit tien vragen om de relatietevredenheid te meten. Eveneens is er een meetinstrument beschikbaar om de fysieke conditie te meten. Om billijkheid te meten werd gevraagd het geven en nemen in de relatie te beoordelen lopend van 'Mijn partner doet veel meer voor mij dan ik voor hem/haar' tot 'Mijn partner doet veel minder voor mij dan ik voor hem/haar'. Aan het onderzoek doen 106 kankerpatiënten en hun partners mee en er is een controlegroep van 80 gezonde (echt)paren. In een tweede studie doen nog eens 68 patiënten en hun partners mee.

Een uitkomst van het onderzoek is dat patiënten zich, zoals verwacht, over het algemeen bevoordeeld voelen in de relatie. De hypothese dat partners zich benadeeld voelen, wordt niet bevestigd. Hiervoor opperen de onderzoekers verschillende verklaringen. Mogelijk houden partners rekening met de beperkingen van de zieke en waarderen ze elke steun die de zieke hun biedt. Conform de billijkheidstheorie rapporteren partners de meeste boosheid als ze zich benadeeld voelen. Ze rapporteren de meeste schuldgevoelens in een bevoordeelde situatie. Als de patiënt in een slechte fysieke toestand is, zijn partners tevreden over de relatie ongeacht of ze zich benadeeld, bevoordeeld of billijk behandeld voelen. Partners lijken het dan alleen maar eerlijk te vinden dat zij meer voor de patiënt doen dan andersom. De behoefte lijkt dan belangrijker dan de billijkheid.

Een kwalitatief onderzoek naar partnerrelaties

Boeije et al. (2003) onderzoeken de relatie tussen mensen met multiple sclerose, een ernstige neurologische ziekte, en hun partners, die mantelzorg verlenen. De literatuur laat zien dat de zorg door partners in fasen verloopt en over het algemeen toeneemt in zwaarte. Latere studies richten zich niet (alleen) op de lasten van mantelzorg, maar ook op de baten. Het perspectief van de zorgontvangers in de context van mantelzorg blijkt niet zo vaak onderzocht te zijn. Op basis hiervan formuleren de onderzoekers de volgende vraagstelling: Wat bindt beide partners aan de relatie en, in het bijzonder, wat doen beiden om de zorgverlening binnen de relatie intact te houden?

Aan het onderzoek nemen zeventien echtparen deel. De onderzoekers interviewen elk van de partners apart, nemen de interviews op en typen ze uit. De gesprekshandleiding is opgebouwd rond onderwerpen en vragen die aan de literatuur zijn ontleend. Zo vragen ze aan de mantelzorgers hoe ze hun rol invullen, welke veranderingen ze hebben meegemaakt, hoe de ander met de situatie omgaat, welke lasten en eventuele baten ze ervaren, wat hun motivatie is om door te gaan, en welke eventuele twijfels en problemen ze ervaren. Aan de patiënten vragen ze hoe het is om zorg te krijgen van hun partner, of ze het belangrijk vinden om van hen zorg te krijgen, hoe de ander met de situatie omgaat en wat hun rol is in de relatie.

Uit de analyse van de verzamelde gegevens komen drie elementen naar voren die partners aan elkaar binden. Ten eerste blijken de zieken en de mantelzorgers de situatie te beschouwen als onvermijdelijk: een van hen heeft een ernstige ziekte gekregen en bij hun huwelijk hebben ze beloofd voor elkaar te zorgen. Ten tweede hebben beide partners het gevoel in hetzelfde schuitje te zitten en beseffen ze dat het ook omgekeerd had kunnen zijn. In termen van de uitwisselingstheorie heet dit hypothetische ruil of hypothetische wederkerigheid. Ten derde proberen beide partners een verpleeghuis-opname te voorkomen.

Toch vullen paren de huwelijkse trouw verschillend in. Sommigen blijven bij elkaar omdat ze van elkaar houden en proberen ondanks alles elkaars leven zo dragelijk mogelijk te maken. Voor anderen is het de vervulling van een plicht die aanleiding geeft tot veelvuldige conflicten. In deze situaties hebben partners andere motieven en argumenten. Mensen die bij elkaar blijven omdat ze veel om elkaar geven, proberen samen koste wat kost uit het verpleeghuis te blijven. Mensen die plichtmatig bij elkaar blijven, gebruiken het verpleeghuis als een dreigement.

Kader 1.2

De voorbeelden laten zien dat onderzoek methodologisch heel verschillend kan worden opgezet en uitgevoerd. In het kwantitatieve onderzoek kiezen de onderzoekers vooraf een theorie om hypothesen uit af te leiden. Deze hypothesen of vooronderstellingen toetsen ze door middel van waarnemingen.

De interessante elementen of kenmerken die de onderzoekers willen meten, bepalen ze van tevoren op basis van de theorie. In het voorbeeld zijn dat onder meer de ernst van de ziekte, relatietevredenheid, ervaren billijkheid, boosheid en schuldgevoelens. Via veelal bestaande, gestandaardiseerde meetinstrumenten doen de onderzoekers waarnemingen bij een aanzienlijk aantal onderzoekseenheden, in dit geval ernstig zieke mensen en hun partners. De waarnemingen – de antwoorden op de vragenlijst – bestaan uit getallen en met behulp van statistiek berekenen de onderzoekers of de hypothesen worden bevestigd of verworpen dienen te worden op basis van de resultaten. Volgens proberen ze de uitkomsten te verklaren.

Box 1.1 Wetenschappelijke paradigma's

Onderzoekers in de diverse wetenschapsgebieden maken gebruik van verschillende onderzoeksmethoden om kennis en inzichten te verkrijgen. Wanneer we ons bezighouden met de vraag waaraan een wetenschappelijk onderzoek moet voldoen, begeven we ons op het gebied van de wetenschapsfilosofie. Wanneer een groep wetenschappers gedeelde opvattingen heeft over wat wetenschap is, waar een wetenschappelijke theorie aan moet voldoen en op welke manier wetenschap moet worden aangepakt, spreken we van een wetenschappelijk paradigma (Tijmstra & Boeije, 2011).

Van een wetenschappelijk paradigma maken onder meer twee elementen deel uit: ontologische uitspraken en epistemologische uitspraken. Ontologie betekent letterlijk 'zijnsleer' ofwel 'studie van de dingen die bestaan'. Ontologie houdt zich bezig met vragen als 'hoe is de sociale werkelijkheid opgebouwd?' en 'kunnen sociale structuren door mensen beïnvloed worden, of zijn mensen overgeleverd aan de bestaande sociale structuren?'. In de epistemologie, ofwel de kennisleer, gaat het om opvattingen over wat als kennis telt en over de wijze waarop kennis over de werkelijkheid verkregen kan worden.

In de geschiedenis van de sociale wetenschappen hebben zich drie belangrijke wetenschappelijke paradigma's ontwikkeld, namelijk het empirisch-analytisch paradigma of positivisme, het interpretatieve of constructivistische paradigma en het kritisch-emancipatoire paradigma (Boeije et al., 2009). Ontologische en epistemologische ideeën beïnvloeden de wijze waarop wetenschappers onderzoek willen doen (Mason, 2002; Creswell, 2006). In het empirisch-analytische paradigma bestaat een voorkeur voor kwantitatief onderzoek, terwijl kwalitatieve methoden beter passen bij de uitgangspunten van het interpretatieve paradigma. De kritisch-emancipatoire opvatting neemt een middenpositie in (zie voor een verdere uitwerking Tijmstra & Boeije, 2011).

In het kwalitatieve onderzoek gebruiken de onderzoekers de literatuur veelal om zich verschillende gezichtspunten eigen te maken en een vraagstelling te formuleren. Het doel is het onderwerp van onderzoek met de juiste begrippen te beschrijven en te begrijpen wat er zich afspeelt. Deze onderzoekers verzamelen de gegevens met instrumenten die ze veelal zelf ontwikkelen en die zij gedurende de dataverzameling verder verfijnen. Over het algemeen betrekken ze geen grote aantallen onderzoekseenheden in het onderzoek, maar zijn de waarnemingen per eenheid heel intensief: de onderzoekers bestuderen alles wat met de relatie en de zorgverlening tussen de partners te maken heeft. De gegevens bestaan uit de teksten van de uitgetypte interviews, die ze vervolgens met methoden voor kwalitatieve analyse verwerken. Hun resultaten bestaan uit de beschrijving van thema's die de betekenissen en ervaringen van de onderzochten weergeven en uit pogingen om relaties tussen de thema's te begrijpen.

Hierboven hebben we kwantitatief en kwalitatief onderzoek naast elkaar gezet. Hiermee illustreren we dat op een bepaald wetenschappelijk terrein beide typen onderzoek kunnen bestaan en een zinvolle bijdrage kunnen leveren. Tegelijk is duidelijk dat we met beide typen onderzoek andere onderzoeksvragen beantwoorden en andere werkwijzen hanteren. In het vervolg van dit hoofdstuk verdiepen we ons verder in kwalitatief onderzoek.

1.2 Afbakening en omschrijving van kwalitatief onderzoek

Terminologie en afbakening

Kwalitatief onderzoek is de meest gangbare term voor het type onderzoek waar we het in dit boek over hebben. Er zijn allerlei termen in omloop, zoals interpretatief, naturalistisch, constructivistisch, narratief, etnografisch en intensief onderzoek, veldonderzoek, fenomenologische analyse, gefundeerde theoriebenadering en participerende observatie. Soms gebruiken onderzoekers deze termen als synoniemen en soms gebruiken ze deze om er een specifieke vorm van onderzoek, een benadering of een methode van dataverzameling of analyse mee aan te duiden. In dit boek gebruiken we de term kwalitatief onderzoek.

Tip

Nederlandse en Belgische kwalitatieve onderzoekers vormen een netwerk dat zich Kwalon noemt. Kwalon organiseert activiteiten, zoals conferenties, is actief op LinkedIn en voert de redactie over het tijdschrift *Kwalon*. Dit tijdschrift heeft verschillende rubrieken, zoals 'In het spoor van Malinowski' over veldwerk, stromingen en tradities, discussie en debat, lopend onderzoek, recensies van (nieuwe) boeken en congresverslagen. *Kwalon* is een open access tijdschrift van Boom uitgevers Den Haag (www.kwalon.nl).

In de praktijk van het kwalitatieve onderzoek bestaat een grote diversiteit (De Boer & Smaling, 2011; Bosch, 2012; LaRossa, 2012; Grbich, 2013). In grote lijnen bestaan er twee varianten. In de ene variant gaat de interesse uit naar de kenmerken van taal en communicatieprocessen (Houtkoop & Koole, 2000; Ten Have, 2007). Dit wordt ook wel discursief onderzoek genoemd of sequentiële analyse. Bij deze variant horen onder meer inhoudsanalyse, discoursanalyse en conversatieanalyse.

In de conversatieanalyse doet men onderzoek naar gesprekken die in het dagelijks leven plaatsvinden, zoals een telefoongesprek tussen vrienden, een gesprek tussen leerlingen en leraar of een consult bij de huisarts. Men houdt zich bezig met de vraag hoe mensen taal gebruiken om iets mee te doen, zoals een gesprek beginnen of eindigen, informatie vragen, zich voorstellen of een verzoek doen. Het blijkt dat deze handelingen heel ordelijk en volgens vaste regels verlopen. Wordt een van de regels geschonden, dan ontspoord het sociale verkeer. In dit boek komt deze variant van kwalitatief onderzoek niet aan de orde. Het voorbeeld in kader 1.3 laat de werkwijze zien in de conversatieanalyse om het verschil te verduidelijken met de tweede variant, die we hierna behandelen.

'We weten niet wat we moeten doen'

Bij veel hulplijnen, zoals 112 of helpdesks, stelt degene die de oproep aanneemt zich voor met de naam van de organisatie. Degene die belt, weet dan dat hij de juiste organisatie heeft bereikt. Direct daarna vraagt degene die de oproep aanneemt: 'Hoe kan ik u helpen?' Dat doen ze omdat ze ervan kunnen uitgaan dat degene die belt een hulpvraag heeft. Bij noodgevallen worden begroetingen overgeslagen, om geen tijd verloren te laten gaan. Het onderstaande fragment is ontleend aan een Australisch onderzoek naar jongeren (5-18) die de Kids Help Line bellen (Emmison & Danby, 2007: 5):

'We weten niet wat we moeten doen' (vervolg)

3. Call 1_1_3
 01 (phone rings)
 02 CT: Hi there Kids Help line,
 03 (0.6)
 04 C: Hello um
 05 (0.4)
 06 My friend? Just got kicked out of
 07 Home and she's got like nowhere to
 08 sta(hh:)ay.
 09 CT: Mmm,
 10 C: And um (0.6) she doesn't and she wants
 11 to make a few phone calls but she's
 12 got no money on her pho:ne.
 13 (1.0)
 14 CT: Right,
 15 C: And we don't know what to do.
 16 (1.0)
 17 CT: Okay,
 18 (0.8)
 19 CT: Whereabouts are you,

CT = Call taker

C = Caller

De onderzoekers bestuderen 200 gesprekken en laten zien dat er bij de Kids Help Line een ander patroon zichtbaar is. Er is een begroeting (in regel 4) en daarna vertelt de beller welke problemen er zijn (regels 6-12). Degene aan de andere kant van de lijn geeft een minimale ontvangst (regel 9 en 14). Wat de onderzoekers laten zien, is dat de bellers een reden creëren om te bellen. Dat doen ze door hun verhaal af te sluiten met 'en we weten niet wat we moeten doen' (regel 15). Dat is de uiteindelijke reden om te bellen en daarop reageert degene die de oproep beantwoordt met het zoeken naar informatie (regel 19). De onderzoekers zien verschillen met andere hulplijnen waar zonder reden direct om hulp wordt gevraagd ('Stuur een brandweerwagen') of met een korte aanduiding ('Er staat een huis in brand').

De reacties van degenen die de telefoon aannemen, weerspiegelen de filosofie van de Kids Help Line. Deze hulplijn werkt niet vanuit het principe dat ze de problemen van kinderen oplossen, maar ze willen kinderen bijstaan in het zoeken van hun eigen oplossingen voor hun problemen. De openingen van de telefonische gesprekken laten dan ook overeenkomsten zien met gewone conversaties, maar ook met andere hulplijnen. Tevens laten ze zien dat daardoor de verantwoordelijkheid om de vraag te formuleren bij de bellers – de jongeren – wordt gelegd en dat past wederom bij de achtergrond van deze hulplijn.

Het voorbeeld in kader 1.3 laat zien dat het voor conversatieanalyse nodig is om gesprekken zo te transcriberen dat intonaties, klemtoon en pauzes in de tekst zichtbaar blijven. Daarvoor heeft men een systeem ontwikkeld met allerlei tekens, zoals het isgelijktteken, het vraagteken, de onderstreping, dubbele punt en pauzes (in tienden van seconden tussen haakjes). Het type onderzoek dat men doet, beïnvloedt de werkwijzen.

Definitie kwalitatief onderzoek

Dit boek is gewijd aan de tweede variant binnen het kwalitatieve onderzoek, waarin de aandacht uitgaat naar het begrijpen van betekenissen die mensen toekennen aan gebeurtenissen in hun dagelijks leven. Deze variant duiden we wel aan als de interpretatieve benadering. Om tot een omschrijving te komen voeg ik twee bestaande definities samen. De eerste beschrijving legt de nadruk op de methoden (Malterud, 2001: 397) en de andere meer op het doel van kwalitatief onderzoek (Pope & Mays, 1995: 43):

Kwalitatieve onderzoeksmethoden zijn strategieën voor de systematische verzameling, organisatie, en interpretatie van tekstueel materiaal dat is verkregen door gesprekken of observaties met het doel concepten te ontwikkelen die ons helpen om sociale verschijnselen in hun natuurlijke context te begrijpen met de nadruk op betekenissen, ervaringen, en gezichtspunten van alle betrokkenen.

De gedachte achter deze interpretatieve variant van kwalitatief onderzoek is dat we in de sociale wetenschappen mensen bestuderen en daarom ook begrip moeten nastreven van hun overwegingen, argumenten, ervaringen en motieven (Tijmstra & Boeije, 2011). Wetenschappers kunnen niet volstaan met het beschrijven van bestaande verbanden, maar dienen ook inzicht te krijgen in de mechanismen die ervoor zorgen dat dat verband bestaat. Zo kunnen we het verband beschrijven tussen een ernstige ziekte in een partnerrelatie en ervaren billijkheid en tevredenheid. Maar de vraag waarom dit is gerelateerd of juist niet, moet ook worden gesteld. Wat is het aan een relatie met een ernstig zieke patiënt dat onbillijkheid in de hand werkt? Waarom geeft onbillijkheid geen aanleiding tot ontevredenheid wanneer de patiënt heel ernstig ziek is? We hebben zojuist een voorbeeld beschreven van een kwalitatieve studie naar mantelzorgers van mensen met multiple sclerose (zie kader 1.2). Uit eerder onderzoek was duidelijk dat mantelzorg belastend is voor de partner en dat relaties onder druk komen te staan. In deze studie wil men begrijpen wat partners

bindt wanneer ze bij elkaar blijven en de een voor de ander gaat zorgen. Dan blijkt hoe mensen betekenis geven aan bijvoorbeeld ‘huwelijkse trouw’, ‘liefde’ en ‘plicht’. Vanuit deze betekenissen kunnen we begrijpen dat deze mensen bij elkaar blijven. Dit doel – het begrijpen van de sociale werkelijkheid vanuit de ogen van de mensen die we bestuderen – staat centraal bij de interpretatieve variant van kwalitatief onderzoek.

Tradities in kwalitatief onderzoek

Binnen de interpretatieve variant van het kwalitatieve onderzoek is ook weer veel heterogeniteit. Er zijn verschillende stromingen, hoofdvormen of tradities zichtbaar, zoals de fenomenologie, de etnografie, de gefundeerde theoriebenadering, en de narratieve benadering. Zie bijvoorbeeld Creswell (2006), Starks en Trinidad (2007) en voor een recent overzicht De Boer en Smaling (2011) en Bosch (2012).

Box 1.2 Geweld in red zones in Guatemala stad: een etnografie

In Guatemala stad zijn zogenoemde *red zones* aangemerkt; gevaarlijke wijken met extreem geweld op een dagelijkse basis. In het kader van haar masterthesis culturele antropologie verblijft Kostner (2013) in Guatemala stad om de impact van dit geweld op jongeren te onderzoeken. De etnografische methode die ze hanteert, is erop gericht een portret te schetsen van deze groep jongeren en hun manier van leven in een cultuur waarin geweld dagelijks aanwezig is. Tijdens haar veldonderzoek maakt ze uitgebreide aantekeningen van haar waarnemingen en ze houdt interviews. Ze beschrijft het alledaagse geweld als een uitkomst van ongelijkheid en sociale exclusie. Jongeren raken gewend aan dagelijks geweld en ontwikkelen verschillende copingstrategieën. In aansluiting op de literatuur onderscheidt Kostner meer passieve strategieën, zoals vermijding en thuis blijven, en actieve strategieën, die eruit bestaan dat ze zich aansluiten bij gewapende gangsterbendes of participeren in vredesinitiatieven.

Bij de stroming van de gefundeerde theoriebenadering (*grounded theory approach*) staan we langer stil. De reden hiervoor is dat deze stroming zeer invloedrijk is geweest voor de wijze waarop we nu tegen kwalitatief onderzoek aankijken, en dat dit boek vooral op deze benadering is geënt. De grondleggers van de gefundeerde theoriebenadering, Glaser en Strauss, beoogden

met hun onderzoeksstrategie de vitaliteit in het empirische onderzoek terug te brengen (Glaser & Strauss, 1967). Kader 1.4 licht kort toe wat de aanleiding was voor Glaser en Strauss om hun benadering te ontwikkelen. Tevens wordt hun klassieke studie, *Awareness of dying*, kort samengevat. Hiermee lieten ze zien waartoe ze in staat waren met de door hen ontwikkelde onderzoeksstrategie.

De gefundeerde theoriebenadering (*grounded theory*)

In 1967 verschijnt het belangwekkende boek *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research (De ontwikkeling van gefundeerde theorie)* (Glaser & Strauss, 1967). Dit geschrift moet enerzijds worden gelezen als een reactie op het toetsende sociaal-wetenschappelijke onderzoek in die tijd, dat in de ogen van Glaser en Strauss totaal voorbijging aan de realiteit van alledag. Anderzijds vonden ze dat het etnografische onderzoek zich te eenzijdig bezighield met beschrijven en zich te weinig toelegde op het verklaren van sociale verschijnselen door theorievorming (Seale, 1999; Ten Have, 2004). Zij boden een werkwijze waarin de gegevens de hoofdrol kregen om te komen tot een theoretische beschrijving van een verschijnsel en het verklaren ervan. Hiermee leverden ze een belangrijke bijdrage aan de systematisering van de kwalitatieve methoden. In *Awareness of dying*, in het Nederlands vertaald als *Het besef van de naderende dood*, ontwikkelen Glaser en Strauss een theorie over de wijze waarop ziekenhuismedewerkers, stervenden en hun familieleden met elkaar communiceren (Glaser & Strauss, 1965). Vragen die zich tijdens hun onderzoek voordoen, zijn onder meer: Moet het patiënten worden verteld dat zij stervende zijn of moet men hen onwetend houden? Onder welke condities is dat beter, en voor wie eigenlijk? Hoe belastend is het voor de familie? Welke gevoelens komen er boven als men weet dat men gaat sterven en hoe gaat men daarmee om?

Het kernconcept van hun theorie is 'besefscontext'. Een besefscontext verwijst naar wie er wat over de stervenssituatie weet en over de kansen op de dood van de stervende. Deze theorie geeft aan dat het gedrag van de betrokkenen afhankelijk is van wat ieder op een bepaald moment van de situatie weet en ook van wat men beseft dat de anderen weten. De onderzoekers onderscheiden vier besefscontexten vanuit het perspectief van de patiënt:

1. het gesloten besef;
2. het besef gebaseerd op vermoedens;
3. het besef berustend op wederzijds doen alsof;
4. het open besef.

**De gefundeerde theoriebenadering (*grounded theory*)
(vervolg)**

Vervolgens geven ze aan waardoor elk perspectief zich kenmerkt, tot wat voor gevolgen het leidt en hoe elk van de betrokkenen de situatie kan wijzigen. Hiermee bieden ze een theoretische lens die het denken en handelen van de betrokkenen begrijpelijk maakt. Zij zijn daarbij vooral geïnteresseerd in processen en dynamiek. Zo kunnen structurele voorwaarden die deel uitmaken van een besefscontext veranderen, waardoor het ene besef kan overgaan in het andere. Glaser en Strauss beschrijven hoe de patiënten in het ziekenhuis dikwijls niet inzien dat hun dood ophanden is, zelfs al hebben de ziekenhuismedewerkers deze informatie wel. Deze situatie beschrijven ze als het 'gesloten besef'. Om dat te handhaven moeten de medewerkers hun gezicht in de plooi houden als ze iets ontdekken waarvan ze schrikken en mogen ze niet luid praten over de toestand van de zieken. Ook moeten ze hen ervan overtuigen dat ze niet verwachten dat zij dood zullen gaan. Dat besef kan overgaan in een 'besef gebaseerd op vermoedens' wanneer de zieken nieuwe symptomen krijgen, of als medewerkers hun mond voorbijpraten.

Kader 1.4

Veel onderzoekers voelden zich aangetrokken tot deze vernieuwende procedure, die de belofte inhield dat stap voor stap een theorie kon worden ontwikkeld op basis van systematisch verkregen en geanalyseerde onderzoeksgegevens (Seale, 1999; Ten Have, 2004). Die theorie zou passen bij de onderzochte situaties omdat zij voortkwam uit en werd gesteund door – met andere woorden was gefundeerd in – empirische waarnemingen in het betreffende veld. Door collega's van Glaser en Strauss en anderen is deze benadering verder ontwikkeld. Tegenwoordig zijn er diverse varianten in omloop (Glaser, 1978; Strauss, 1987; Glaser, 1992; Wester, 1995; Charmaz, 2006; Strauss & Corbin, 2007) en is er een handboek waarin alles over de gefundeerde theoriebenadering is samengebracht (Bryant & Charmaz, 2007). Tevens zijn er diverse discussies aan de benadering gewijd, onder meer over de wijze van redeneren om te komen tot theorie (Strauss & Corbin, 1994; Wester, 1995; Wilson & Hutchinson, 1996; Greckhamer & Koro-Ljungberg, 2005; LaRossa, 2005; De Boer, 2011). In hoofdstuk 5 komen we hierop terug.

Box 1.3 Lichaamsbeleving van kinderen met een motorische beperking: fenomenologie

'Wat heb jij aan je benen?' heet de fenomenologische studie naar kinderen met motorische beperkingen (ze zitten in een rolstoel, lopen met krukken, zijn spastisch, hebben een spierziekte of spina bifida), maar zonder verstandelijke beperkingen (Mulderij & Bleeker, 1990). De auteurs doen een leefwereldonderzoek vanuit het perspectief van de kinderen, waarbij het hen erom gaat te bestuderen hoe kinderen het ervaren als ze er bijvoorbeeld door een groeiachterstand veel jonger uitzien dan hun leeftijdsgenoten of hoe ze zich voelen wanneer anderen niet zien dat ze een stoornis hebben, maar ze toch niet kunnen lopen. De onderzoekers nemen deel aan de dagelijkse activiteiten van leerlingen van 6 tot 10 jaar op een mytyschool. In de gezamenlijke analyses zoeken ze naar het onderliggende patroon. Dat patroon ontstaat door paarsgewijs tegengestelde belevingen te benoemen: het kind dat de omgeving wil verkennen en ouders die beschermen, kinderen die willen leunen en volwassenen die hen zelfstandig willen zien, en de vitaliteit van het kind op de korte termijn en de mobiliteit op de langere termijn. Dit patroon vatten ze samen als autonomie versus afhankelijkheid.

De actuele onderzoekspraktijk is dat veel onderzoekers niet in een bepaalde stroming of traditie werken. Deze onderzoekers kiezen bijvoorbeeld vanwege de aard van hun vraagstelling voor kwalitatief onderzoek, maar niet vanwege een binding met een filosofisch paradigma of een traditie. *Ze doen* een algemeen soort kwalitatief onderzoek waarbij interpretaties centraal lijken te staan (Merriam, 1998). In box 1.4 gaan we in op de argumenten van voor- en tegenstanders van het werken binnen een bepaalde stroming.

Box 1.4 Ondeugdelijk mengen of innoveren?

Sommige wetenschappers vinden dat onderzoekers een duidelijke keuze moeten maken uit de verschillende tradities en benaderingen (Baker et al., 1992; Greckhamer & Koro-Ljungberg, 2005; Creswell, 2006). Ze zijn van mening dat goed – ook wel robuust – onderzoek alleen kan bestaan, wanneer onderzoekers zich houden aan de methodologische regels die behoren bij een bepaalde traditie (zie hoofdstuk 7). Het ondoordacht naast elkaar gebruiken of mengen van tradities leidt volgens hen tot warrige en ondoordachte filosofische uitgangspunten, onjuiste toepassingen van methoden en technieken, onduidelijke resultaten en onduidelijke criteria om de kwaliteit van het onderzoek te beoordelen. Andere wetenschappers betogen dat een geraffineerde combinatie kan leiden tot innovatie van wetenschappelijke methoden en tot nieuwe kennis, mits onderzoekers er zorg voor dragen dat de diverse onderdelen van de studie goed samenhangen en dat ze zich verantwoorden over hun keuzen.

1.3 Kenmerken van kwalitatief onderzoek

Hiervoor hebben we geconstateerd dat er binnen de interpretatieve variant van kwalitatief onderzoek veel verschillende manieren bestaan om onderzoek aan te pakken. In deze paragraaf gaan we in op de overeenkomsten van deze aanpakken, waarbij een studie over religie en vaccinatie als voorbeeld dient (kader 1.5) (Ruijs et al., 2012). We doen dat aan de hand van de drie belangrijke elementen die tezamen de definitie van kwalitatief onderzoek vormen.

1. nadruk op betekenissen, ervaringen, en gezichtspunten van alle betrokkenen;
2. systematische verzameling, organisatie, en interpretatie van tekstueel materiaal;
3. ontwikkeling van concepten die helpen sociale verschijnselen te begrijpen in hun natuurlijke context.